

YUQORI SINIF O'QITUVCHILARIDA PSIXOLOGIK KOMPETENSIYALARNING RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

L.R.Nomozova¹

Mas'ul muallif: Nomozova Latofat Rustamovna, Kattaqo'rg'on davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi.

e-mail: E-mail: nomozovalatofa@gmail.com

Accepted: 08 Avgust 2026
Published: 08 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Nomozova, L. R. YUQORI SINIF O'QITUVCHILARIDA PSIXOLOGIK KOMPETENSIYALARNING RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR / L. R. Nomozova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 7, № 1. — B. 143–147.

1. Kattaqo'rg'on davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola yuqori sinf o'qituvchilarida psixologik kompetensiyalar namoyon etilishining ilmiy asoslariga bag'ishlangan bo'lib, maqolada kompetensiya tushunchasi, professional kompetensiya, kompetensiyaga asoslangan yondashuv, professional jihatdan barkamol o'qituvchi, yuqori sinf o'qituvchilarida psixologik kompetentlik sifatlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik usullari hamda psixologik kompetensiyalarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchi, kompetentlik, pedagogik, psixologik, ijtimoiy, maktab, ta'lim jarayoni.

ФАКТОРЫ ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У УЧИТЕЛЕЙ СТАРШИХ КЛАССОВ

Аннотация. Данная статья посвящена научным основам проявления психологических компетенций у преподавателей высшего образования. В статье рассматриваются концепция компетенции, профессиональная компетентность, компетентностный подход, профессионально компетентный преподаватель, педагогико-психологические методы развития качеств психологической компетентности у преподавателей высшего образования, а также факторы, влияющие на развитие психологических компетенций.

Ключевые слова: учитель, компетентность, педагогический, психологический, социальный, школьный, образовательный процесс.

FACTORS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL COMPETENCIES IN UPPER-CLASS TEACHERS

Abstract. This article is devoted to the scientific foundations of the manifestation of psychological competencies in higher education teachers. The article discusses the concept of competence, professional competence, a competency-based approach, a professionally competent teacher, pedagogical and psychological methods for developing the qualities of psychological competence in higher education teachers, and factors influencing the development of psychological competencies.

Keywords: teacher, competence, pedagogical, psychological, social, school, educational process.

Kirish. Jahonda yuqori sinf o'qituvchilarida psixologik kompetentlikni rivojlantirishning zamonaviy modellari amaliyotga tadbiiq etilmoqda. CASEL (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning) tomonidan amalga oshirilgan emotsional intellekt dasturlarida qatnashgan o'qituvchilarning 62% i stressni boshqarish qobiliyatlarida yaxshilanish qayd etilgan. Ushbu dastur ishtirokchilari orasida o'quvchilarning sinfdagi intizomiy muammolari 27% ga kamaygan. Bundan tashqari, o'qituvchilarning talabalarga ko'rsatgan ijobiy munosabat darajasi 30% ga oshgan. Shuningdek, UNESCO hisobotiga ko'ra, dunyo bo'ylab o'qituvchilarning psixologik salomatligi va ijtimoiy-emotsional qo'llab-quvvatlanishi ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Shu nuqtai nazardan yuqori sinf o'qituvchilarida psixologik kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim o'rin tutadigan pedagogik-psixologik moslashuvi, yuqori sinf o'qituvchilari psixologiyasini rivojlantirish masalalarini tadqiq etish dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Yangilanayotgan O'zbekistonda so'nggi yillarda davom etayotgan barkamol avlodni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash jarayonlarida ularning kasbiy xususiyatlarini shakllantirish, ruhiy jihatdan voyaga yetishida psixologik kompetentliklarning o'rni hamda uning muammolari tadqiqi alohida ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekistonda ta'lim tizimida yuqori sinf o'qituvchilariga zamonaviy kasbiy kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar olib borilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlariga binoan 2022-2026-yillarda umumta'lim maktablarida yuqori sinf o'qituvchilarining psixologik kompetentligini rivojlantirish bo'yicha maxsus dasturlar joriy etilgan. Shu bilan birga, pedagoglar uchun maxsus psixologik treninglar soni 30% ga oshirilgan.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Mamlakatimizda shaxs kasbiy kompetentlikni

rivojlantirish bosqichlarini tadqiq etish va bu muammoning zamonaviy yechimlarini ishlab chiqish o'ta dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. O'zbekistonlik olimlar E.A'zamxo'jayeva, Sh.Abdullayeva, N.Egamberdiyeva, F.Ganjiyev, S.Jo'rayeva, V.Karimova, D.Muxamedova, Z.Nishonova, M.Ochilov, L.Olimov, G.Salomova, E.G'oziyev va boshqalar tomonidan kasbiy kompetentlik va unga ta'sir qiluvchi omillar o'rganilgan.

Xorij olimlaridan I.Borg, A.A.Blaginin, G.Birkgoft, S.P.Destra, S.Dollinger, O.Gonina, M.Kaplan, H.A.Murray, L.Nuguist va boshqalar o'qituvchilarning kasbiy va psixologik kompetentligini rivojlantirishda o'ziga ishonchni kuchaytirish, ehtiyojlarni qondirish, empatiya, emotsional intellekt, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash, shaxsiy identifikatsiya, psixologik ehtiyojlarni tushunish va ratsional-emotiv usullardan foydalanish orqali kasbiy va psixologik o'sishni ilmiy asoslashgan.

Umuman olganda, kasbiy va ijtimoiy-psixologik kompetentlikka ega bo'lish har bir o'qituvchini o'z ustida ishlashni talab qiladi. Tabiiyki, kompetentlik amaliy ish tajribasi asosida shakllanadi. Biroq, har qanday tajriba ham kasbiy kompetentlik manbai bo'la olmaydi. Kompetentlikni asosi nazariy bilim, ko'nikma va malaka faoliyatni aniq maqsadga yo'nalganligi va faoliyat jarayonini muvaffaqiyatli yaratish bo'lsa, ijtimoiy-psixologik kompetentlikning asosi esa shaxs sifatlarining faoliyat jarayonida bevosita namoyon bo'ladi.

O.A.Bulavenkoning ta'kidlashicha, kompetentlikni kasbiy faoliyatning o'ziga xos chizgisi sifatida emas, balki shaxsning turg'un oshirilgan yoki pasaytirilgan faollikda namoyon bo'luvchi holati sifatida qarash kerakligini taklif etadi [2;21-24 c].

Fikrimizcha, kompetentlik faqat faol kasbiy faoliyatda namoyon bo'ladi, faoliyatda qanaqadir turg'unlik bo'lishi uni muvaffaqiyatga erishishda to'siq bo'lishi mumkin.

I.A.Zimnaya kompetentlikni yo'naltirilganlik, maqsadni qo'ya bilish, xulqning hissiy-irodaviy boshqarilishi, qadriyatli-mazmunli munosabatlarni o'z ichiga olgan shaxs xususiyatlari sifatida qaraydi. Uning fikricha, kompetentlik tuzilishi quyidagi komponentlar tizimidan iborat:

- a) shaxsning ichki psixik, tashqi xulqiy harakatida ushbu xususiyatlarni namoyon qilishga tayyorlik;
- b) muvaffaqiyatga erishish uchun vazifalarni bajarishning vositasi, metodlari va dasturlarini anglash, ijtimoiy va kasbiy masalalarni yecha olish, tartib-intizom talablari va o'ziga xos bo'lgan me'yorlariga rioya qilish. Bu kompetensiyaning asosiy mazmun-mohiyatini quyidagicha mazmunda ochib beradi;
- c) bilimlarni amaliyotda qo'llay olish tajribasi, ya'ni ko'nikma va malaka;
- d) hissiy-irodaviy regulatsiya, kompetentlikni namoyon qila olish qobiliyati, uning ijtimoiy va kasbiy o'zaro ta'sir holatlariga bog'liq holda namoyon bo'lishini muvofiqlashtirish sifatida [3;222 c].

Kompetentlikning tuzilishini tashkil etuvchi komponentlar uning rivojlanish bosqichi bilan ham bog'liqligi kuzatiladi. R.Selman tomonidan olib borilgan izlanishlarda mazkur kompetentlikning rivojlanish bosqichlari tahlil qilingan. R.Selmaning kompetentlik konsepsiyasiga ko'ra, u shaxsning ijtimoiylashuvi bilan bog'lab talqin etilgan [4; 426 c]. Ushbu nazariy yondashuv

J.Piajening operatsional nazariyasi va A.L.Kolbergning axloqiy kamolot nazariyasi bilan bevosita bog'liqdir. Shuningdek, ijtimoiy kompetentlik ko'p o'lchamli, murakkab tuzilishi quyidagi jihatlaridan iborat:

1. Kommunikativ – psixologik aloqalar va kommunikativ hamkorlikni ifodalovchi kommunikativ sifatlar integratsiyasi asosida shakllanadigan kompleks xususiyatlar;
2. Shaxs doimo o'zini-o'zi hurmat qilishga, yangi g'oyalarga moyilligi;
3. Ijtimoiy persepsiya, tafakkur, xayol, tasavvur, ijtimoiy hodisalarni, insonlarni va ularning harakatlantiruvchi motivlarini modullashtirish va tushunish qobiliyati;
4. Energetik tavsifi: psixik va jismoniy bardoshlilik, faollik yoki toliqqanlik [5; 63-68].

Ko'rsatib o'tilgan sifatlar o'ziga xos tarzda namoyon bo'luvchi kompetentlikning muhim belgisi sifatida baholanadi. Yuqori sinf o'qituvchilarida namoyon bo'ladigan kompetentlikning ko'pgina omillarini tahlil qilishda esa, ushbu sifatlarga alohida e'tibor qaratish kerakligidan dalolat beradi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqotimizda yuqori sinf o'qituvchilarning psixologik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan shaxsiy va tashqi omillar tahlil qilinadi. Bu omillar o'qituvchilarning pedagogik faoliyatida qanday namoyon bo'lishi va ta'lim jarayonida ularga qanday yordam berishi, shuningdek, ularning ta'lim sifati va o'quvchilarga bo'lgan ta'sirini yaxshilash yo'llarini aniqlash uchun asosiy ko'rsatkichlar hisoblanadi.

Shuningdek, "Yuqori sinf o'qituvchilarida psixologik kompetensiyalarni aniqlash so'rovnomasi" bo'yicha olingan dastlabki natijalar tahliliga e'tiborimizni qaratamiz.

1.1-jadval.

"Yuqori sinf o'qituvchilarida psixologik kompetensiyalarni aniqlash so'rovnomasi" bo'yicha olingan dastlabki natijalar tahlili (n=120)

Shkalalar nomi	O'rtasha(M)		Farqlar
	besh yilgacha mehnat tajribasiga ega bo'lganlar n1=70	besh yildan ortiq mehnat tajribasiga ega bo'lganlar n2=50	
O'z-o'zini boshqarish	3,4	6,5	-2,6*
Empatiya	4,7	6,9	-2,9*
Stressni boshqarish	4,9	7,1	-2,8*

Shkalalar nomi	O'rtasha(M)		Farqlar
Kommunikativ qobiliyat	5,4	7,6	-2,5*

“Yuqori sinf o'qituvchilarida psixologik kompetensiyalarni aniqlash so'rovnomasi” bo'yicha, olingan dastlabki natijalar tahliliga ko'ra, «o'z-o'zini boshqarish» ($t=2,6$; $p<0,05$), «empatiya» ($t=2,9$; $p<0,05$), «stressni boshqarish» ($t=2,8$; $p<0,05$) hamda «kommunikativ qobiliyat» ($t=2,5$; $p<0,05$) omillari bo'yicha sezilarli farqlar aniqlandi.

Metodikaning dastlabki «o'z-o'zini boshqarish» omiliga ko'ra, besh yildan ortiq mehnat tajribasiga ega bo'lgan yuqori sinf o'qituvchilarida ahamiyatli farqlar kuzaatildi ($t=2,6$; $p<0,05$). O'z-o'zini boshqarish qobiliyati o'qituvchilarning ruhiy barqarorligini saqlashda muhim o'rin tutadi, ayniqsa, yuqori sinf o'quvchilari bilan ishlashda bu qobiliyatning zarurati yanada ortadi. Tajribali o'qituvchilar turli xil murakkab vaziyatlarda xotirjam bo'lib qolishadi, bu esa ularga o'z his-tuyg'ularini tahlil qilish va mantiqiy qaror qabul qilish imkonini beradi. Besh yildan ortiq mehnat tajribasiga ega bo'lgan o'qituvchilar o'zlarini stressli vaziyatlarda ham boshqarishga muvaffaq bo'ladilar va o'quvchilar oldida ijobiy namuna ko'rsatishadi. Bunday qobiliyat, nafaqat o'qituvchining o'ziga, balki o'quvchilariga ham ta'sir etib, ularga ruhiy va psixologik jihatdan mustahkam bo'lishga yordam beradi.

«Empatiya» omiliga ko'ra, besh yildan ortiq mehnat tajribasiga ega bo'lgan yuqori sinf o'qituvchilarida yuqori natijalar qayd etildi ($t=2,9$; $p<0,05$). Empatiya o'qituvchining o'z o'quvchilarini yaxshiroq tushunishi uchun zarur bo'lgan eng asosiy qobiliyatlardan biri bo'lib, bu ular bilan yanada samimiy va ishonchli munosabatlarni o'rnatishda muhim rol o'ynaydi. Besh yildan ortiq tajribaga ega bo'lgan o'qituvchilar odatda boshqalarning his-tuyg'ularini chuqurroq his qilish va tushunishga moyil bo'ladilar, bu esa o'quvchilarning ehtiyojlariga e'tiborliroq bo'lishlariga yordam beradi. Tajribali o'qituvchilar o'zlarining empatiya qobiliyatidan foydalangan holda, o'quvchilarning muammolariga befarq bo'lmaydi va ularning fikrlarini tushunishga intiladi, natijada ular o'quvchilarda o'z-o'ziga bo'lgan ishonchni kuchaytiradi.

Navbatdagi «Stressni boshqarish» omili bo'yicha, besh yildan ortiq mehnat tajribasiga ega bo'lgan yuqori sinf o'qituvchilarida ijobiy natijalar qayd etildi ($t=2,8$; $p<0,05$). Stressni boshqarish qobiliyati o'qituvchilarning kasbiy faoliyatida eng muhim ko'nikmalardan biri hisoblanadi, chunki ularning samaradorligi ko'p hollarda aynan ruhiy barqarorlikka bog'liq bo'ladi. Besh yildan ortiq tajribaga ega bo'lgan yuqori sinf o'qituvchilari stressli vaziyatlarni yanada samarali boshqara oladilar, chunki ular o'z his-tuyg'ularini boshqarishda barqaror va chidamli bo'lishga erishgan. Tajribali o'qituvchilar stressli sharoitlarda o'zlariga nisbatan yuqori nazoratga ega bo'lib, har qanday murakkab vaziyatda xotirjam va mantiqiy qarorlar qabul qilishga qodir. Bunday o'qituvchilar o'zlarining ruhiy holatini nazorat qilishda ehtiyotkorlik bilan yondashadilar, bu esa ularning dars o'tish jarayoniga ta'sir ko'rsatadigan salbiy hissiyotlarni kamaytirishga yordam beradi.

Metodikaning so'nggi «Kommunikativ qobiliyat» omiliga ko'ra, besh yildan ortiq mehnat tajribasiga ega bo'lgan yuqori sinf o'qituvchilari yuqori natijani qayd etdi ($t=2,5$; $p<0,05$). Kommunikativ qobiliyat o'qituvchilarning o'quvchilar va hamkasblari bilan samarali va mazmunli muloqot o'rnatishiga xizmat qiladi, bu esa ta'lim jarayonida ishonchli muhitni yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Besh yildan ortiq mehnat tajribasiga ega bo'lgan o'qituvchilar ko'pincha kommunikativ qobiliyatlarini yaxshiroq rivojlantirgan bo'ladilar va ular o'quvchilarning ehtiyojlarini tushunishda ancha ishonchliroqdir. Bu qobiliyat tufayli o'qituvchilar o'zlarining fikrlarini tushunarli tarzda ifodalashga muvaffaq bo'ladilar, bu esa o'quvchilar bilan o'zaro muloqotni samarali va tushunarli qiladi. Tajribali o'qituvchilar o'quvchilar bilan dars davomida ijobiy muloqotni o'rnatishga intiladilar va ularga qulay muhit yaratishda muhim rol o'ynaydilar. Ushbu qobiliyat o'qituvchilarga o'quvchilar bilan erkin va ochiq suhbat qurish imkonini beradi, bu esa ularga dars jarayonida yanada faol bo'lishlariga yordam beradi.

Yuqori sinf o'qituvchilarining psixologik kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus dastur ularning kasbiy va shaxsiy salohiyatini oshirish uchun puxta ishlab chiqilgan tizimni o'z ichiga oladi. Ushbu dastur pedagogik faoliyat jarayonida o'z-o'zini boshqarish, hissiy barqarorlikni ta'minlash, empatiya ko'nikmalarini mustahkamlash va samarali muloqot uslublarini shakllantirishga xizmat qiladi. Unda o'qituvchilar uchun maxsus trening mashg'ulotlari, amaliy seminarlar va tajriba almashish sessiyalari tashkil etilib, ular orqali nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko'nikmalar ham chuqurlashtiriladi.

Dastur to'rt o'zaro bog'liq bosqichdan iborat tarzda tuzildi:

Tayyorgarlik (diagnostik) bosqichi – o'qituvchilarning xatti-harakatini boshqarish darajasi aniqlanadi, samarasiz o'zini boshqarish belgilariga ega shaxslar ajratiladi va umumiy korreksion yo'nalish belgilanadi.

Korreksion bosqich – salbiy emotsional holatdan ijobiy kayfiyatga tezkor o'tishni ta'minlash, o'zini boshqarish mexanizmlarini faollashtirishga o'rgatish.

Korreksion faoliyat samaradorligini aniqlash bosqichi – o'zgarishlarning qanchalik barqarorligini va malakalar amaliyotda qay darajada ishlashini baholash.

Yakunlovchi (baholovchi) bosqich – umumiy psixologik rivojlanish, kasbiy moslashuvchanlik va emotsional barqarorlikning ortish darajasini o'lchash.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, psixokorreksion dastur qo'llanilishi o'qituvchilar faoliyatida ijobiy dinamikani yuzaga keltirdi, ularning kasbiy rivojlanishidagi psixologik to'siqlar sezilarli darajada kamaydi, shaxsiy resurslardan samarali foydalanish malakasi mustahkamlandi. Bu esa kelgusida yuqori sinf o'quvchilari bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiya jarayonida ham samaradorlikni oshirishi kutiladi.

Psixotrening dasturi reja asosida bosqichma-bosqich amalga oshirildi. Yakunda barcha ishtirokchilarga dastlabki va yakuniy diagnostika o'tkazilib, natijalar statistik jihatdan solishtirildi. Bu solishtirish o'qituvchilarning psixologik

kompetentlik darajasidagi ijobiy dinamikani ko'rsatdi va trening samaradorligini tasdiqladi.

"Yuqori sinf o'qituvchilarida psixologik kompetensiyalarni aniqlash so'rovnomasi" orqali tajriba va nazorat guruhidan olingan qiyosiy natijalar tahlili (n=120)

№	Komponentl	Guruhlar	Treningdan oldingi		Treningdan keyingi		Farqlanish	
			M	S	M	S	t	p
1.	O'z-o'zini boshqarish	Tajriba guruhi (n=55)	3,5	1,5	6,7	1,5	-2,8	0,05
		Nazorat guruhi (n=65)	4,1	1,2	4,5	1,6	-1,8	0,14
2.	Empatiya	Tajriba guruhi (n=55)	4,2	1,8	7,4	1,8	-2,4	0,05
		Nazorat guruhi (n=65)	4,7	1,5	5,4	1,3	-1,5	0,12
3.	Stressni boshqarish	Tajriba guruhi (n=55)	4,3	1,8	7,2	2,1	-2,8	0,05
		Nazorat guruhi (n=65)	4,8	1,6	5,4	1,7	-1,9	0,16
4.	Kommunikati v qobiliyat	Tajriba guruhi (n=55)	5,1	1,9	7,9	1,2	-2,1	0,05
		Nazorat guruhi (n=65)	5,4	1,2	6,1	1,3	-1,8	0,17

"Yuqori sinf o'qituvchilarida psixologik kompetensiyalarni aniqlash so'rovnomasi" orqali olingan qiyosiy natijalar tahliliga ko'ra, «o'z-o'zini boshqarish» (t-2,8; p<0,05), «empatiya» (t-2,4; p<0,05), «stressni boshqarish» (t-2,8; p<0,05) hamda «kommunikativ qobiliyat» (t-2,1; p<0,05) omillari bo'yicha sezilarli farqlar aniqlandi. Mazkur qiyosiy natijalar tahliliga ko'ra, rivojlantiruvchi trening dasturimizdan so'ng, tajriba guruhimizda ijobiy o'zgarishlar qayd etildi. Nazorat guruhida esa ahamiyatli o'zgarishlar kuzatilmadi.

Bu farqlar psixologik trening dasturining samaradorligini va uning tajriba guruhiga ta'sirini ko'rsatadi. Tahlil natijalariga ko'ra, tajriba guruhidagi o'qituvchilar o'z-o'zini boshqarish, empatiya, stressni boshqarish va kommunikativ qobiliyatlar bo'yicha sezilarli yaxshilanishlarga erishganliklari kuzatildi. Ayniqsa, tajriba guruhi ishtirokchilari o'zlarining shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirishda va ulardan pedagogik faoliyatda foydalanishda katta muvaffaqiyatlarga erishganligi aniqlandi. Bu esa, rivojlantiruvchi trening dasturining o'qituvchilarning psixologik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Tajriba guruhida kuzatilgan o'z-o'zini boshqarish qobiliyati bo'yicha sezilarli o'zgarishlar, ularga murakkab vaziyatlarda ham o'z his-tuyg'ularini boshqarish imkoniyatini berganligi va bu bilan pedagogik jarayonlar sifatini yaxshilaganligini ko'rsatdi. O'qituvchilarning o'zlarining his-tuyg'ularini tahlil qilish va o'zini barqaror tutish qobiliyati, ularning o'quvchilar oldida ijobiy namuna bo'lishiga yordam berdi. Bu qobiliyat, ayniqsa, stressli sharoitlarda o'zini ko'rsatdi va o'qituvchilarga ta'lim jarayonida mantiqiy qarorlar qabul qilish imkonini berdi. Shu bilan birga empatiya bo'yicha natijalar o'qituvchilarning o'quvchilarning hissiy ehtiyojlarini tushunish qobiliyatini oshirganligini ko'rsatdi. Treningdan keyin o'qituvchilar o'z o'quvchilari bilan ochiqroq va ishonchli muloqot o'rnatishga muvaffaq bo'ldilar, bu esa o'quvchilarni yanada faol va ishtirokchi qilishda muhim rol o'ynadi. Empatiya darajasining oshishi, o'qituvchilarga o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim berish va ularga mos yondashish imkonini berdi. Mazkur jarayonlar tahlili shuni ko'rsatdiki, yuqori sinf o'qituvchilaridagi psixologik kompetensiyalarning rivojlanishi pedagogni o'quvchilarning hissiy kechinmalarini idrok etishi, baholashi, tushunishi, o'z kechinmalarini boshqarishi va farqlashi ijtimoiy pertseptsiya bilan determinatsiyalashgan kasbiy-sub'ektiv omil ekanligi tufayli, emotsional intellektning professional "men" obrazi ta'sir darajasida shakllanganligiga bog'liq ekanligini aniqlashtiradi. Bu esa o'qituvchilarning nafaqat o'quvchilar his-tuyg'ulariga nisbatan sezgirligini, balki o'z emotsional holatini ham tahlil qilib, uni boshqarish orqali darslarda barqaror psixologik muhit yaratish qobiliyatini kuchaytirganligini ko'rsatadi.

Stressni boshqarish qobiliyatida kuzatilgan ijobiy o'zgarishlar esa, o'qituvchilarni murakkab va qiyin vaziyatlarda ham o'zlarini qo'lga olishga o'rgatdi. Trening natijasida o'qituvchilar o'zlarining ruhiy barqarorligini saqlash va o'quvchilarga stressli vaziyatlarda qanday muomala qilishni o'rgatishda yanada muvaffaqiyatli bo'lishdi. Bu qobiliyat ularni murakkab sharoitlarda ham dars sifatini saqlab qolishga yordam berdi, natijada, o'quvchilarning o'quv jarayonida ishtiroki va muvaffaqiyatlari oshdi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, yuqori sinf o'qituvchilarining psixologik kompetensiyalari ularning pedagogik faoliyatida eng zarur qobiliyatlar bo'lib, bu kompetensiyalar ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli natijalarga erishish uchun muhimdir. Ilmiy tadqiqotlar bu kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirish pedagogik jarayonni sifat jihatidan yaxshilashga yordam berishini ko'rsatadi.

Olib borilgan ilmiy tadqiqot ishi natijalari bo'yicha quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi.

- Yuqori sinf o'qituvchilari uchun maxsus tayyorlangan trening va seminarlar orqali psixologik qo'llab-quvvatlash dasturlarini tashkil etish zarur. Bu dasturlar o'z-o'zini boshqarish, empatiya, stressni boshqarish va kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi lozim.

- Yuqori sinf o'qituvchilarini o'z shaxsiy va kasbiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun o'z-o'zini refleksiya qilish va tahlil qilish bo'yicha dasturlar tashkil etish lozim. Bu ularga o'z kuchli va zaif tomonlarini yaxshiroq anglash va pedagogik faoliyatlarini takomillashtirishda yordam beradi.

- Yuqori sinf o'qituvchilarini psixologik kompetensiyalarini rivojlantirishda individual yondashuvlardan foydalanish, ularning ehtiyoj va shaxsiy xususiyatlarini inobatga olish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/5841063>
- [2] Abdullaeva Sh.H. O'qituvchi professional staji va bevosita pedagogik tajribasining o'z-o'ziga munosabati tizimiga ta'siri. /Psixologiya ilmiy jurnali, – Buxoro, 2020. № 4. –B. 12-18.
- [3] Булаченко О.А. Характеристики компетентности специалиста // Проф. Образование № 4. – М., 2005.– С. 21-24.
- [4] Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М., - 2002. – 222 с.
- [5] Selman R.L. The growth of interpersonal understanding. New York: Asademis Press, 2000. - 426 p.
- [6] Собирова Д.А. Социал-психологик компетентлик концепциясининг яратилиши ва назарий асослари. //Замонавий таълим. – Тошкент, 2019. №2. – Б. 9-18.
- [7] Kohlberg Lawrence. The Claim to Moral Adequacy of a Highest Stage of Moral Judgment // Journal of Philosophy, USA, 2007. – PP. 63-68.

